

Barbara Sas

Genealogia Feliksa v. Szczęsnego Kryskiego, kanclerza wielkiego koronnego

---

Rocznik Mazowiecki 24, 109-118

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYLWETKI

Barbara Sas

Genealogia Feliksa v. Szczęsnego Kryskiego, kanclerza wielkiego koronnego

Kryscy herbu Prawdzic z Kryska pisali się z Drobnina (dziś Drobin), Grodzanowa i Łaszewa¹. Należeli do najstarszych pośród najzamożniejszych rodzin szlacheckich ziemi ciechanowskiej i płockiej. Przedstawiciele rodu od połowy XV w. reprezentowali elity dygnitarsko-senatorskie kolejno: Mazowsza, Korony, następnie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Wysoką pozycję społeczną, urzędy oraz majątek zawdzięczali regalistycznej postawie i bezpośrednim związkom z dworem książąt mazowieckich, dworem biskupim, pośrednio z dworem prymasowskim².

Protoplastą rodu był Leon żyjący w pierwszej połowie XV wieku. Nie odnaleziono w zbiorach archiwalnych bliższych danych na temat założyciela rodu, wiadomo jedynie, że miał trzech synów: Ninogniewa³, Pawła i Tomasza. Twórcą

---

¹ Najstarsze wzmianki źródłowe wspominające o Drobinie, niewielkim miasteczku położonym na północy Mazowsza, pochodzą z pierwszej połowy XIV wieku. W ciągu wieków dobra drobińskie były własnością kolejno Gulczewskich, Kryskich, Skarbków, Tyczkiewiczów (zob. A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 12 i nast.; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880, t. I, s. 146).

² J. Piętka, *Mazowiecka elita feudalna późnego średniowiecza*, Warszawa 1975; A. Wolff, *Starszeństwo urzędów. (Metoda ustalania na przykładzie hierarchii ziemskiej Mazowsza udzielnego)*, Warszawa 1928; H. Litwin, *Magnateria polska 1454–1648. Kształtowanie się stanu*, „Przegląd Historyczny” 1983 (LXXIV), z. 3, s. 451–459; Z. Góralski, *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1983; W. Radkiewicz, *Kariery posłów koronnych na sejmie Stefana Batorego*, „Przegląd Historyczny” 1987 (78), z. 1, s. 184–186.; J. Maciszewski, *Szlachta Polska i jej Państwo*, Warszawa 1986; W. Dworzaczek, *Uwagi o genezie magnaterii*, w: *Magnateria polska, jako warstwa społeczna*, red. W. Czaplinski, Toruń 1974, s. 6–11.; A. Sucheni-Grabowska, *Badania nad elitą władzy w latach 1551–1562*, w: *Spoleczeństwo Staropolskie*, t. I, red. A. Wyczański, Warszawa 1976, s. 105–110; A. Wyczański, *Kariera w Polsce XVI w. Uwagi wstępne. Pamiętnik XIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 1984*, Wrocław 1986, s. 120–128; F.K. Piekosiński, *Wiece, sejmik, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Kraków 1900; W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492)*, Warszawa 1992 (zob. zwłaszcza rozdz. I: *Urzędy centralne i ziemskie, ich znaczenie i wzajemne relacje*, s. 15–43).

³ Według A. Bonieckiego, Ninogniew był synem Leona, według A. Wolffa, Ninogniew miał brata Leona, oprócz Pawła i Tomasza (zob. idem, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 10–42). Boniecki koryguje Niesieckiego, który mylnie podał koligacje rodzinne

wzrostu znaczenia rodziny był syn Leona, Ninogniew, który kolejno piastował urzędy podśędka plockiego (1434), chorążego zakroczymskiego (1439–1450), sędziego zakroczymskiego i wyszogrodzkiego (1450–1462), następnie objął kasztelanię plocką (1463–1465). Zwieńczeniem kariery urzędniczej był urząd wojewody plockiego, pełniony w latach 1465–1467⁴.

Ninogniew I (dla odróżnienia ojca od syna przyjęto numerację rzymską) pozostawił po sobie kilku synów. Najmłodszy Ninogniew II piastował urząd kasztelana raciańskiego w 1482 r. lub 1487, a w latach 1495–1497 objął kasztelanię wiską, następnie – podobnie jak ojciec – został wojewodą plockim (1500)⁵.

W trakcie badań nad genealogią rodu ustalono, że trzech z czterech synów Ninogniewa I pełniło posługę kapłańską: Jan piastował urząd podkomorzego mazowieckiego w latach 1461–1466, w 1469 r. został kanonikiem plockim, Łazarz objął parafię w rodzinnym Drobinie (1450), był bakałarzem sztuk wyzwolonych, podobnie jak jego brat, Stanisław, również bakałarz, był plebanem w Krysku (1463), następnie został kanonikiem warszawskim (1467)⁶. Zebrane informacje pokazują istotne znaczenie wykształcenia⁷ przy zdobywaniu awansu społecznego i prestiżu, a w połączeniu z karierą duchowną – umacnianie pozycji na gruncie politycznym i społeczno-gospodarczym, co niewątpliwie miało miejsce w rodzinie Kryskich.

Duchowieństwo, które tworzyło osobny stan, posiadało odrębne prawa, własne sądownictwo, przywileje i dobra ziemskie. W myśl soboru trydenckiego, aby

obu Ninogniewów – ojca i syna (A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. XII, Warszawa 1908, s. 382); S. Uruski potwierdza – podobnie jak Boniecki – że Leon był ojcem Ninogniewa (S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VIII, Warszawa 1911, s. 109); zob. też: *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane roku pańskiego 1584*, wyd. K.J. Turowski 1858, przedruk Warszawa 1982; S.K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne*, t. I-III, Warszawa 1870–1872; PSB, t. XV, s. 485–486. Zdaniem prof. Marii Koczerskiej, przed Leonem, który uznawany jest za protoplastę rodu Kryskich, musiał być niejaki Ninogniew. Imię to pojawia się w kolejnych generacjach, a zatem słuszne wydaje się przypuszczenie badaczki, że mogło być nadawane kolejnym członkom rodziny po ich przodku. Postawiona hipoteza wydaje się prawdopodobna, jednak w zbiorach archiwalnych nie udało się znaleźć materiałów na jej potwierdzenie. Natomiast imię Leon występuje tylko jeden raz i nosi je osoba uznawana za protoplastę rodu. Brak w kolejnych pokoleniach potomka o imieniu Leon nie musi wykluczać wspomnianego Leona jako założyciela rodziny Kryskich. Wyjaśnienie tej kwestii pozostaje sprawą otwartą.

⁴ A. Wolff, *Starszeństwo urzędów...*, op. cit., s. 17–34; Metryka Kor. ks. 4, s. 151v., ks. 5, ks. 6, s. 90v, 105v., 148, ks. 337 s. 43, 51, 74, Zakroczymska ziemia wieczysta relacja, nr 117, s. 47; Arch. diec. w Płocku: Episcopalia 5, k. 57v., 132, 185.

⁵ Zob. przyp. 2 i 3; a także: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*, red. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowski, T. Zielińska, Warszawa 1979.

⁶ Arch. diec. w Płocku: Episcopalia 5, k. 56–62v., 131, 132, 184–185; Acta rectoralia nr 2102. Metricularum summ., IV; W. Góralski, *Skład kapituły katedralnej w Płocku do końca XVII w.*, „Studia Plockie” 1978/6, s. 124–153.; L. Królik, *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990, s. 12–44; *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturus et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnanensis ab anno 1532 ad annum 1800*, wyd. R. Weimann, „Rocznik TPN” w Poznaniu, 1909 (t. XXXV), s. 1–167.; Volumina Legum II, s. 437: „O dygnitarstwach i beneficjach duchownych” – w 1609 r. konstytucja ta została powtórzona – VL II, s. 463; L. Lętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. I–IV, Kraków 1952; M. Korolko, *Poczet sekretarzy Zygmunta Augusta (1548–1572)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1986 nr 31, s. 45–84; *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, cz. 1–2, red. B. Kumor, Poznań 1974, s. 23 i nast.

⁷ K. Dobrowolska, *Studia nad kulturą naukową w Polsce schyłku XVI stulecia*, Warszawa 1933, s. 48–55; Ł. Kurdybacha, *Staropolski ideał wychowawczy*, w: *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa 1976, s. 40–44.

pełnić godność biskupią, prawo kościelne narzucało poziom wykształcenia, w przeciwieństwie do prawa Rzeczypospolitej odnośnie do godności państwowych. Senator nie był zobligowany do ukończenia szkoły, by otrzymać nominację królewską, wystarczyło pochodzenie szlacheckie i rekomendację wpływowej osoby⁸. Prawdopodobnie wybór kariery duchownej trzech spośród czterech synów Ninogniewa I podyktowany był sytuacją rodzinnego stanu majątkowego. Schedę po ojcu przejął najmłodszy z braci – Ninogniew II. Przystąpienie pozostałych braci – Jana, Łazarza i Stanisława – do stanu duchownego mogło być podyktowane racjami ekonomicznymi, co nie stanowiło *novum*, bo w okresie późnego średniowiecza było postępowaniem dość powszechnie praktykowanym⁹. Należy jednak pamiętać, że w układzie hierarchicznym ówczesnego kleru nie wszyscy osiągnęli taki sam poziom wykształcenia¹⁰.

Podobnie syn Ninogniewa II, Jakub, w 1506 r. został kanonikiem plockim. Z badań nad genealogią rodu Kryskich widać silne związki z Kościołem katolickim, dworem biskupim. Dalszym krewnym był pierwszy interreks, Jakub Uchański¹¹, którego bratanica Małgorzata (córka wojewody plockiego, Arnolfa Uchańskiego¹²) była pierwszą żoną Stanisława Kryskiego (syna Pawła i Anny ze Szreńskich). Stanisław Kryski był wnukiem Ninogniewa II.

Stanisław kolejno pełnił następujące urzędy: w 1558 r. został starostą dobrzyńskim, w 1563 kasztelanem raciąskim, następnie w latach 1574–1576 był starostą zakroczymskim, a w 1576 r. objął urząd wojewody mazowieckiego i starosty plockiego¹³. Aktywnie działał podczas kolejnych bezkrólewi (1575 i 1587).

⁸ *Kościół w Polsce*, t. II: *Wiek XVI–XVIII. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1970, s. 98–117.

⁹ A. Wyczański, *Utworzenie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977; idem, *Polityka a Kościół w dobie Odrodzenia. Nominacje biskupie Zygmunta Starego*, w: *Kultura polska a kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Bogucka, J. Kowecki, Warszawa 1987; A. Zajączkowska, *Główne elementy kultury staropolskiej w Polsce. Ideologia a struktury społeczne*, Wrocław 1961; I. Ichnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, *Spółczesność polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1986; H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XV–XVIII wieku)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1970 nr 2; A. Kamler, *Uwagi o przygotowaniu zawodowym duchownych senatorów Rzeczypospolitej w latach 1501–1587*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi*, t. XX, Warszawa 2002.

¹⁰ M. Morawski, *Stan kościoła i duchowieństwa w Polsce (1578–1589)*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 1925, 19, s. 119; J. Tazbir, *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie*, Warszawa 1993, s. 249; J. Maciszewski, *Szlachta polska i jej państwo*, Warszawa 1986, s. 65 i nast.

¹¹ Jakub Uchański (1502–1581) abp. gnieźnieński, od 1562 prymas polski. Po śmierci Zygmunta Augusta w latach 1572–1573 był interreksem, 21 lutego 1574 koronował Henryka Walezego na króla Polski. Po raz drugi został interreksem w latach 1574–1575 tj. do objęcia władzy przez Annę Jagiellonkę. Zwolennik zmniejszenia zależności Kościoła polskiego od Rzymu. Opowiadał się za porozumieniem z protestantami. Popierał konfederację warszawską (1573). Potajemnie sprzyjał reformacji (zob. U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008, s. 69 i dalej).

¹² Sz. Starowolski, *Monumentia Sarmatorum; Uchańsciana*, I-IV; *Scrip. Rer. Pol.*, I 67-71,74.

¹³ Arch. Zamoyskiego; *Księgi podskarbińskie*; V. Laureo, *Nonce apostolique en Pologne*, wyd. T. Wierzbowski, 1887; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. I, wyd. A. Tomczak, Cz. Ohryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1961; *Metricalarum summ.*, V nr 3320, 8076, 8473, 9821, 10437, 10440; *Mon. Pol. Vat. IV, V; Regestra thelonei aquatici Vladislaviensis*, wyd. S. Kutrzeba, F. Duda, Kraków 1915; *Scrip. Rer. Pol.*, XI, XVIII, XXI, *Vol. Leg.*, II 751, 767, 785, 858, 890, 914, 1088, 1200; *Teka Pawińskiego; Lauda Plockie 1572–1596; Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, op. cit., s. 55; *PSB*, t. XV, s. 486–488.

Przykładem jego zaangażowania politycznego było – po ucieczce Henryka Walezego (1574) – agitowanie szlachty mazowieckiej na rzecz zachowania przez króla pełni jego władzy. Niezadowolenie szlachty spowodowało zmianę kierunku polityki Stanisława Kryskiego. Kandydaturę habsburską zwalczał. Przeciwny był również kandydaturze Stefana Batorego, którego hołdownicza zależność od Turcji rodziła obawę zagrożenia dla Rzeczypospolitej. Ostatecznie przeszedł na stronę Stefana Batorego¹⁴.

Stanisław Kryski, propagator polityki prokrólewskiej, potrafił zjednać wokół siebie szlachtę mazowiecką. Działalność polityczna Kryskiego została doceniona nominacją na wojewodę mazowieckiego 12 V 1576 roku. Podczas kolejnej elekcji do tronu polskiego (1587) początkowo popierał kandydaturę Piasta, ostatecznie poparł kandydaturę szwedzkiego Wazy, stając się jego gorliwym agitatorom i pomocnikiem Anny Jagiellonki¹⁵. Braterski sposób pozyskiwania szlachty przez Kryskiego przedstawił w swoich *Fraszkach* Melchior Pudłowski:

Do Jego Miłości Pana Stanisława Kryskiego, wojewody mazowieckiego
Przeto nie rad do ciebie na biesiadę godzą,
Bo też nie rad na cudzych nogach do dom chodzą.
Do tegoż
Próżno mię masz do siebie na wieczerzą prosić,
Wolę chodzić piechotą niż mię mają nosić.¹⁶

Kontynuatorem regalistycznej postawy Stanisława był syn Feliks v. Szczęsny, przyszły wielki kanclerz koronny, który w 1613 r. otrzymał od Zygmunta III Wazy pieczęć większą¹⁷.

W trakcie badań genealogicznych, dotyczących powiązań rodziny Kryskich z Kościołem katolickim ustalono, że Małgorzata (pisząca się z Kryska) była córką Pawła, syna Ninogniewa II (matką Małgorzaty była Anna Boglewaska, córka wojewody mazowieckiego, Jana). Małgorzata Kryska i Jan Kostka, kasztelan zakroczymski, mieli czterech synów: Pawła, Wojciecha, Stanisława, Mikołaja, oraz córki: jedną o imieniu Anna, drugą nieznaną z imienia. Małgorzata i Jan Kostka byli rodzicami jezuity Stanisława Kostki¹⁸, który w 1605 r. został beatyfikowany,

¹⁴ K. Lepszy, *Rzeczpospolita w dobie sejmów inkwizycyjnych*, Kraków 1939; idem, *Walka stronnictw*, Kraków 1929; R. Zieliński, *Województwo płockie w czasie bezkrólewia*, Płock 1958, s. 25-30; *Kronika czasów Stefana Batorego*, wyd. H. Barycz, Arch. Kom. Hist., Kraków 1939; *Diariusze sejmów 1548, 1553 i 1570*, wyd. J. Szujski, Kraków 1872, s. 140-141, PSB, t. XV, s. 486-488.

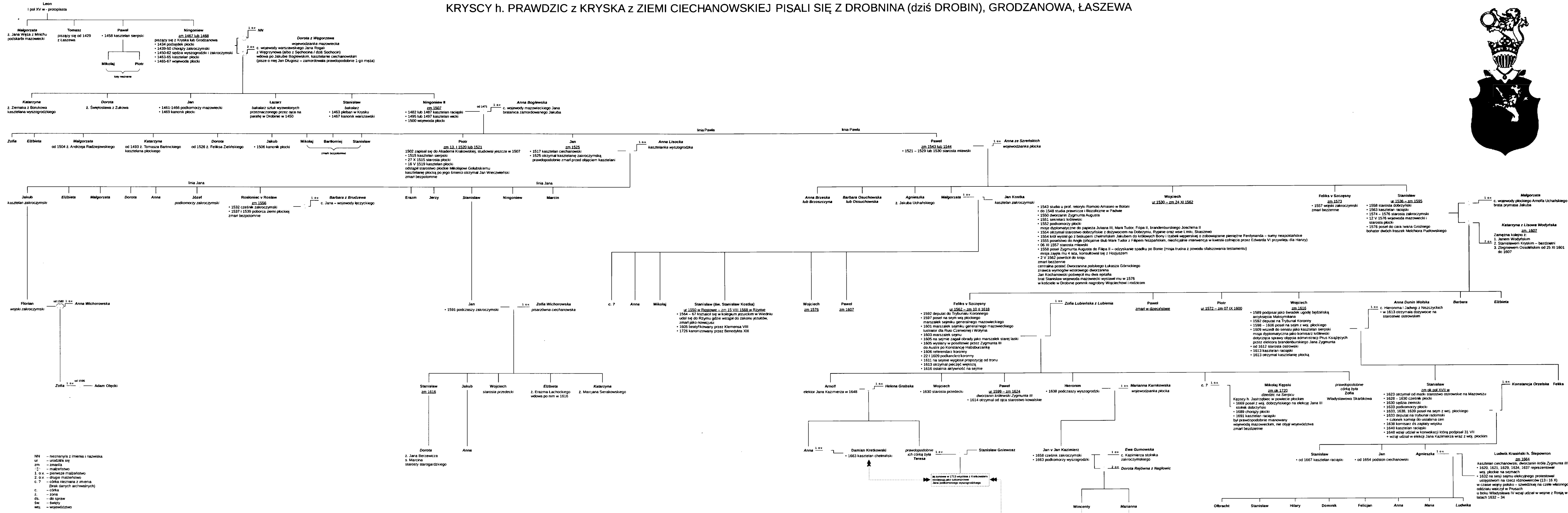
¹⁵ Vol. leg. II 751, 767, 785, 858, 882, 890, 914, 1088, 1200; Scrip. Rer. Pol. XI, XVIII, XXI.

¹⁶ *Melchior Pudłowski i jego pisma. Przyczynek do historii literatury polskiej XVI w.*, oprac. T. Wierzbowski, Warszawa 1898, s. 52.

¹⁷ *Diariusz AGAD*, k. 23; Punkta sejmów koronnych ab ultima februari 1916, BJ, rkps akc. 5/53, k. 19-25; *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, op. cit., s. 55, 82, 142; *Metryka Koronna* 153, k. 64-65v, k. 279, 418, 155, k. 1-4v PSB, t. XV, s. 482-485.

¹⁸ Stanisław Kostka (1550-1568) w latach 1564-1567 kształcił się w kolegium jezuickim w Wiedniu. Na dalszą edukację wysłany został do Rzymu, gdzie wstąpił do zakonu jezuitów. Zmarł podczas nowicjatu. W 1605 r. beatyfikowany przez papieża Klemensa VIII, a w 1726 kanonizowany przez papieża Benedykta XIII; zob. T. Zychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. XXIX s. 84-85, t. XXX s. 31, Poznań 1879; *Libri leg. rkp.* nr 14 k. 88v-91, 234v-242, nr 16 k. 82-82v; Arch. diec. w Płocku: *Episcopalia* 5, k. 67v, 111-112v.

KRYSCY h. PRAWDZIC z KRYSKA z ZIEMI CIECHANOWSKIEJ PISALI SIĘ Z DROBNINA (dziś DROBIN), GRODZANOWA, ŁASZEWA

a w 1726 kanonizowany przez papieża Benedykta XIII. Znany dotąd był powszechnie fakt, że rodzicami młodego jezuitę byli Małgorzata (pisząca się z Kryska) i Jan Kostka, kasztelan zakroczymski¹⁹, natomiast nieznane były pokrewieństwo i koligacje rodzinne Małgorzaty z Kryskich, matki św. Stanisława Kostki.

Nie bez znaczenia był fakt, że Ninogniew II miał braci – kanonika płockiego i kanonika mazowieckiego – gruntownie wykształconych²⁰. Niewątpliwie atmosfera domu rodzinnego mogła mieć wpływ na wychowanie i edukację dzieci Małgorzaty.

Spośród siedmiu synów Ninogniewa II dwóch zostało głównymi kontynuatorami rodu. Paweł objął urząd grodzki starosty mławskiego w latach 1521–1529 lub 1530 r. (żoną jego była Anna ze Szreńskich), a Jan w 1517 r. objął kasztelanię ciechanowską, w 1525 prawdopodobnie otrzymał kasztelanię zakroczymską, lecz zmarł przed jej objęciem²¹ (żoną jego była Anna Lisocka, kasztelanka wyszogrodzka). Wspomniany już Jakub, s. Ninogniewa II, w 1506 r. został kanonikiem płockim, natomiast Mikołaj, Bartłomiej, Stanisław i Piotr zmarli bezpotomnie. O Piotrze wiadomo, że w 1502 r. zapisał się do Akademii Krakowskiej, w 1515 objął starostwo płockie, następnie w 1519 został kasztelanem płockim²². W genealogii rodu wyróżniono dwie linie. Pierwsza to linia Pawła, druga – Jana²³. Małgorzata z Kryskich była córką i kontynuatorką linii Pawła.

O pięciu córkach Ninogniewa II wiadomo niewiele: Małgorzata w 1504 r. była żoną Andrzeja Radziejowskiego, Katarzyna od 1493 była żoną Tomasza Bartnickiego, natomiast Dorota od 1526 w dokumentach archiwalnych podawana jest, jako żona Feliksa Zielińskiego²⁴.

Duża dzietność w każdym pokoleniu zmuszała Kryskich do nieustannego budowania i powiększania stanu majątkowego. Niestety nie wszyscy przedstawiciele rodu wykazywali w tej dziedzinie odpowiednie zdolności, co doprowadziło do zubożenia i degradacji społeczno-politycznej rodziny, trwającej od końca XV wieku przez cały wiek XVI.

Jednym z synów Jana był Józef, podkomorzy zakroczymski. Syn Józefa (imienik dziadka) Jan był kasztelanem zakroczymskim, ożenionym z pisarzówną ciechanowską, Zofią Wichorowską. Następnie syn Jana, Rosłonec v. Rosław był cześnikiem zakroczymskim (od 1532), następnie (w 1537 i 1539) został poborcą ziemi płockiej (jego żoną była Barbara z Brudzewa, córka Jana, wojewody łęczyckiego). Małżeństwo to zmarło bezpotomnie. Losy kolejnych synów Jana (Erazma, Jerzego, Ninogniewa i Marcina) są nieznane²⁵.

¹⁹ T. Żychliński, *ibidem*, t. XXIX-XXX.

²⁰ O znaczeniu wykształcenia pisali m.in.: W. Czapliński, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976, s. 22-24; E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981, s. 55-56; A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 1981, s. 219-230.

²¹ *Urzędnicy centralni i nadworni*, op. cit. s. 30, s. 41-42.

²² Album stud. Univ. Crac, II 76; *Matricularum summ.*, IV; Acta Tom IV, V, VI; Acta rectoralia nr 2102.

²³ Podział rodu na linię Pawła i linię Jana został przyjęty za S. Uruskim, (*Rodzina. Herbarz...*, op. cit., s. 109-111).

²⁴ *Metryka Kor.*, ks. 4 s. 151v, ks. 5 s.153, ks.6, s. 90v, 105v, 148v, ks. 337, s. 43, s. 51, s. 74.

²⁵ *Metryka Kor.* 153 k. 279, 418; Arch. Radziwiłłów rkp. Dz. II Ks. 48; Teka Pawińskiego.

W trakcie badań nad genealogią Kryskich ustalono, że spośród czterech córek Jana znane są z imienia dwie: Anna i Dorota. Prawdziwość imion kolejnych dwóch córek Jana budziła wątpliwości i po zweryfikowaniu informacji potwierdzone zostało, że pozostałe dwie córki Jana nosiły imiona Małgorzata i Elżbieta. Niestety bliższych danych o ich losach nie odnaleziono²⁶.

Największe znaczenie polityczne i wysoką pozycję majątkową Kryscy osiągnęli na przełomie XVI i XVII wieku dzięki zapobiegliwości, przedsiębiorczości i osobistym zdolnościom wspomnianego wyżej Pawła, który zapoczątkował własną linię rodu. Znaleziono nowe informacje dotyczące tej linii, które pozwolą na pełniejszy obraz rodu Kryskich. Małgorzata, córka Pawła (matka św. Stanisława Kostki), miała trzy siostry: Annę Brzeską (także piszącą się Brzoszczyna), Barbarę Osuchowską (także piszącą się Ossuchowska) i Agnieszkę (żonę Jakuba Uchańskiego), jej bratem rodzonym był wspomniany wyżej Stanisław, wojewoda mazowiecki.

Synami Pawła byli: Feliks v. Szczęsny, który nie przejawiał żadnej aktywności politycznej, od 1557 r. został wojskim zakroczymskim. Zmarł bezżennie w 1573 r.; Wojciech (ur. ok. 1530 – zm. 24 XI 1562)²⁷ był kolejno dworzaninem Zygmunta Augusta (1550), następnie sekretarzem królewskim (1551), podkomorzym płockim (1552) i starostą mławskim (1557). Wojciech zasłużył się jako zdolny dyplomata, któremu Zygmunt August powierzył kilka trudnych misji dyplomatycznych, m.in. misję do papieża Juliusza III (1552)²⁸. W tym samym roku (1557) odbył misję do Iwana Groźnego. Kolejne zadanie dyplomatyczne Wojciecha miało miejsce w 1554 r., kiedy wraz z biskupem chełmińskim udał się do królowej Bony i Izabeli Węgierskiej w sprawie zobowiązania pieniężnego Ferdynanda. Kolejnymi poselstwami były poselstwa do Marii Tudor i Filipa, króla Hiszpanii²⁹. W 1562 r. po powrocie z kolejnej wyprawy poselskiej nagle umiera w wieku niespełna 33 lat. Zmarł bezżennie. Wojciech Kryski to centralna postać *Dworzanina polskiego* Łukasza Górnickiego³⁰.

²⁶ Scrip. Rer. Pol. XI, XVIII, XXI; *Matricularum sum.*, IV nr 21575, V nr 6359, 6365, 6366, 6369, 6444, 6705.

²⁷ *Libri leg.*, rkp. nr 14 k. 88v-90, 234v-242, 269-273, nr 15 k. 356-364, 607v-609, 709, nr 16 k. 82-82v, 144-145, 820, nr 24 k. 30-31; *Matricularum sum.* V nr 63877, 6444, 6705, 6841, 7333, 7403, 8131, 8419, 8981; B. Narod.: rkp. BOZ nr 1203 k. 155; Scrip. Rer. Pol. I 67, 68-71, 74-77, PSB, t. XV, s. 488-490.

²⁸ Celem poselstwa było udostępnienie annat przez papieża na potrzeby obronne przed Turcją i Tatarami.

²⁹ Poselstwo do Anglii w 1555 r. oficjalnie dotyczyło ślubu Marii Tudor z Filipem hiszpańskim, nieoficjalnie Wojciech interweniował w imieniu ostatniego Jagiellona w kwestii cofnięcia przez Edwarda VI przywileju dla Hanzy. W 1558 r. była kolejna misja dyplomatyczna do Filipa II celem odzyskania spadku po Bonie. Misja – trudna z powodu sfalszowania testamentu – zajęła Wojciechowi cztery lata. W tym czasie poznał i korespondował z Hozjuszem, który doradzał młodemu Kryskiemu i bardzo go wspierał (zob. *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVII wieku*, W. 1966; *Acta Hist.*, I; *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*, II; *Dzieje w Koronie Polskiej*, wyd. H. Barycz, Wrocław 1950; *Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI w.*, wyd. S. Tomkowicz, Kraków 1915; K. Kantecki, *Sumy neapolitańskie*, w. 1881, s. 46-48; J. Jasnowski, *England and Poland in the XVIth and XVIIth centuries (Political relations)*, „Polish Science and Learning” 1948 nr 7, s. 12-13.

³⁰ Łukasz Górnicki z Wojciechem Kryskim znali się ze współpracy w kancelarii królewskiej. Wojciech przedstawiony został, jako znawca wymogów wzorowego dworzanina. Również Jan Kochanowski poświęcił mu dwa epitafia. Natomiast brat Stanisław wystawił Wojciechowi w Kościele w Drobinie pomnik nagrobny (zob.: Ł. Górnicki, *Dworzanin polski*, wyd. J.K. Turowski, Kraków 1858; *Dziela Jana Kochanowskiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. I, Lipsk 1835; H. Kozakiewiczowa, *Nagrobki Kryskich w Drobinie koło Płocka*,

Osobie Wojciecha Kryskiego należy tu poświęcić więcej uwagi. Zaprzyjaźniony z Janem Kochanowskim, był przedstawicielem tej części szlachty, która garnęła się do szkół i wyjeżdżała na edukację zagraniczną³¹. Maciej Rywocki, nauczyciel Wojciecha, scharakteryzował go w następujących słowach: „wszytek myślę do kapłaństwa składał”³². Jednak zawiódł nadzieje ojcowskie i księdzem nie został. Oddał się działalności politycznej i dyplomatycznej. We wstępie do IV księgi *Dworzanina Górnicki* po śmierci Kryskiego daje następujący opis postaci i charakteru:

Urodę, kształt i twarz przyjemną [...] obyczaj polskie chwalebne, były cnoty przedniejsze wszystkie, był ostry dowcip, była wiadomość rzeczy i swoich i postronnych, była biegłość, sprawa, bywałość, była nauka wielka. Używała ich Rzeczypospolita do legacji, w których na sejmach wolności polskiej a u papierzów, cesarzów, u królów majestatu i dostojęstwa Korony tej strzec umieli.³³

Kolejny z braci Małgorzaty to Stanisław, wojewoda mazowiecki³⁴, który z małżeństwa z Małgorzatą (córką wojewody płockiego, Arnolfa Uchańskiego) miał czterech synów: Pawła – zmarłego w dzieciństwie, Piotra, który zmarł (1600) dożywszy zaledwie około dwudziestu ośmiu lat. Wojciech pełnił kolejno urzędy: deputata do Trybunału Koronnego (1592), posła na sejm z województwa płockiego (1598–1606), kasztelana sierpskiego (od 1609) oraz kasztelana raciąskiego i płockiego (od 1613). W 1609 r. odbył misje dyplomatyczne jako komisarz królewski w sprawie objęcia administracji Prus Książęcych przez Jana Zygmunta, elektora brandenburskiego³⁵. Feliks vel Szczęsny w 1597 r. po raz pierwszy został marszałkiem sejmiku generalnego mazowieckiego, potem (1601) powtórnie, następnie został marszałkiem sejmu (1603) i referendarzem koronnym (1606). Pieczęć mniejszą otrzymał w 1609 r., na sejmie w 1611 wygłosił propozycje od tronu. Będąc bliskim współpracownikiem Zygmunta III w nagrodę za wierną służbę doszedł (1613) do jednego z największych urzędów państwowych – kanclerstwa wielkiego koronnego. Rok 1616 był ostatnim rokiem aktywności Szczęsnego na sejmie, umiera w 1618, pochowany zostaje prawdopodobnie u oo. bernardynów

---

„Biuletyn Historii Sztuki” R. 18:1956, s. 3-22). Artykuł omawiający życie i działalność W. Kryskiego jako polityka i dyplomaty przedstawiła W. Maciejewska, (eadem, *Wojciech Kryski, w: Księga ku czci Oskara Haleckiego, wydana w 25-lecie jego pracy naukowej*, nakładem uczniów, Warszawa 1935, s. 144-156).

Placzą cię starzy, placzą cię młodzi
Dwórwszytek w czerni prze cię, Kryski chodź
Albowiem ludzkość i dworstwo przy tobie
W jednym za raz pochowano grobie

J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, Warszawa 1955, *Fraszki*, ks. I, s. 172.

³¹ *Macieja Rywockiego Księgi peregrynackie (1584–1587)*, wyd. J. Czubek, Kraków 1910.

³² *Ibidem*, s. 10.

³³ Ł. Górnicki, *Dworzanin polski*, op. cit., s. 330.

³⁴ PSB t. XV, s. 486-488.

³⁵ W historiografii mało znana jest działalność poselska Wojciecha, syna Stanisława. Działalność Wojciecha, syna Pawła, jest bardziej dostrzeżona i doceniona. Niemniej trzeba przyznać, że syn Stanisława miał mniej misji dyplomatycznych, co nie umniejsza jego zasług (zob. R. Zieliński, *Chronologia senatorów płockich*, „Notatki Płockie” 1958, s. 42; Vol. leg., III 86, 88, 113; Teka Pawińskiego nr 19, *Lauda płockie* 20, 59, 99).

w kościele św. Anny w Warszawie. Krótką charakterystykę postaci Feliksa Kryskiego przedstawił Szymon Starowolski w *De claris oratoribus Sarmatiae*³⁶.

Zoną Feliksa Kryskiego była Zofia z Lubienia, która w Warszawie w 1629 r. przy kościele oo. bernardynów pod wezwaniem św. Anny wzniosła kaplicę grobową prawdopodobnie z myślą o pochowaniu tu zmarłego męża Feliksa i syna Pawła (zm. 1624). Kaplica uległa zniszczeniu podczas wojen szwedzkich, a po jej odbudowaniu przez rodzinę Kretkowskich zamieniona została w 1657 r. na kaplicę bł. Władysława z Gielniowa (1440–1505)³⁷, tracąc w ten sposób charakter prywatnej kaplicy grobowej³⁸.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że Feliks Kryski (1562–1618), syn Stanisława³⁹ Kryskiego, oraz Stanisław Kostka (1550–1568), syn Małgorzaty z Kryskich byli bliskimi krewnymi. Niewykluczone, że bliskie pokrewieństwo mogło pomóc w karierze dygnitarsko-senatorskiej. Pamiętać należy, że Zygmunt III był wrogiem reformacji i przy obsadzaniu urzędów, rozdawnictwie dóbr i godności pomijał różnowierców⁴⁰. Natomiast regalizm i katolicyzm syna Stanisława niewątpliwie został dostrzeżony przez monarchę, czego dowodem było nadanie Feliksowi Kryskiemu kolejnych urzędów.

Po śmierci Szczęsnego Kryskiego rodzina zaczęła powoli tracić status możnowładczy. Było to spowodowane nie tylko licznymi podziałami majątkowymi na skutek dużej dzietności, ale też i brakiem pojawienia się wybitnej jednostki wśród członków rodu. Spośród synów Feliksa jedynie Paweł został dworzaninem Zygmunta III Wazy, ale wraz z otrzymanym starostwem kowalskim (1614) rezygnuje z kariery dworskiej. Hieronim został podczaszym wyszogrodzkim (1638), Wojciech⁴¹ objął starostwo przedeckie (1630), Arnolf nie pełnił żadnego urzędu, w 1648 r. był elektorem Jana Kazimierza.

³⁶ Epitafium zanotowane przez Sz. Starowolskiego (1588–1656) znajdowało się w kolegiacie Kościoła św. Jana w Warszawie. W Katedrze z powodu działań II wojny światowej epitafium nie zachowało się. Katedra została zniszczona w 95%.

Feliks Criscius – Vir corpore pulcher, laetus amino, scientia clarus, gloriosus elequentia-tenta cum digitate cancelli munus gessit, ut nihil in eo desideraretur praeter longaevitatem vitae. Is lectione libro rum adeo delectabatur, ut cum alios auctores saepissime, tum Historiam Taciti in sinu portaret, etiam cum in senatu esset (Sz. Starowolski, *De claris oratoribus Sarmatiae*, Florentiae 1628, s. 51).

Vol. leg., II 1495, 1639; Arch. Radziwiłłów, rkp. Dz. II ks.48; Metryka Kor. 153 k. 279, 418; B. Czart. rkp.101, 104, 108, 342, 347, 352, 436, 1662, 2724; Extranea IX Polen rkp. 88, 105.

³⁷ Bł. Władysław z Gielniowa, niegdyś gwardian klasztoru Bernardynów (J. Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. III, Poznań 1863, s. 89).

³⁸ J. Bartoszewski, *Kościół warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym*, Warszawa 1855, s. 92; J. Łukaszewicz, *Krótki opis...*, op. cit., s. 88.

³⁹ Stanisław Kryski pod koniec życia był właścicielem połowy rodowego Droбина oraz trzydziestu pięciu wsi. Ponadto miał osiem wsi zastawnych oraz dobra drugiej żony, Katarzyny Kosińskiej. Dysponował znacznym majątkiem, o który po jego śmierci (1595) sędzić się będą synowie z Katarzyną Kosińską v. Ossolińską.

⁴⁰ *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, wyd. J.U. Niemcewicz, t. II, Lipsk 1839, s. 125; K. Chłapowski, *Realizacja reform egzekucji dóbr 1563–1665. Sprawa zastawu królewskich malopolski*, Warszawa 1984; A. Filipczak-Kocur, *Walka o rozdawnictwo urzędów na sejmach za Zygmunta III Wazy*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w.*, red. M. Kamler, Warszawa 1989.

⁴¹ Wojciech kontynuował walkę ojca o odzyskanie dóbr rodowych początkowo z rąk Katarzyny Kosińskiej, następnie z rąk Zbigniewa Ossolińskiego; zob.: J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 35; Z. Ossoliński, *Pamiętnik*, Warszawa 1983, s. 166–169, s. 177–180; A.S. Radziwiłł, *Pamiętniki*, t. I, s. 15 (Feliks Kryski oraz Stanisław wojewoda mazowiecki, a także Wojciech s. Stanisława), t. II, s. 230 i 254 (Stanisław kasztelan raciański), s. 439 (Feliks Kryski, Wojciech s. Feliksa), t. III, s. 61, 140, 165, 223 (Stanisław kaszt. raciański), Warszawa 1980.

Najwięcej problemów napotkano podczas próby ustalenia imion córek kanclerza wielkiego. A. Boniecki pisze jedynie: „ożeniony z Kryską”⁴². Zatem ich imion nie udało się ustalić. Wiadomo o niejkiej Mikołajowej Kępskiej i Władysławowej Skarbkowej, która prawdopodobnie miała na imię Zofia⁴³.

Śpośród synów i bratanków kanclerza większość otrzymała jedynie niskie w hierarchii urzędy tytularne ziemskie. Druga połowa XVII wieku jest początkiem końca świetności mazowieckiego rodu Kryskich.

Punktem wyjścia do badań nad genealogią rodu Kryskich była postać Feliksa v. Szczęsnego Kryskiego, kanclerza wielkiego koronnego za panowania króla Zygmunta III Wazy. Największe znaczenie polityczno-majątkowe rodu przypada na przełom XVI/XVII wieku. Niewątpliwie na świetność, pozycję i jego rangę „zapracowało” wielu członków rozległej rodziny. Postaci bardziej znane polskiej historiografii i te mniej znane, o których wiedziano niewiele, dopełniają dzieje rodziny. Potwierdzono silne związki z Kościołem i królem. Ukazano, jak dużą rolę dla znaczenia rodu Kryskich odegrała staranna edukacja. Dzieje Kryskich stanowią przeciwagę dla obiegowych opinii o mazowieckiej szlachcie XV–XVII wieku, opinii bezpodstawnie powielających jej obraz jako słabo wyedukowanej⁴⁴.

Jak już wielokrotnie podkreślano, koniec XVII wieku uznać można za cezurę zamykającą działalność Kryskich na arenie politycznej.

Podczas badań starano się zebrać i uporządkować dane o poszczególnych członkach rodziny. W związku z tym skupiono się na mikro zbiorowości, którą jest rodzina. Celem badania była szczegółowa analiza – koligacje, pokrewieństwa, relacje powinowactw – całej generacji. Zestawiono hierarchię pełnionych kolejno urzędów centralnych, niesenatorskich i senatorskich. Tematem kluczowym niniejszej pracy było pochodzenie reprezentantów izby poselskiej i senatorskiej, ich stosunek do króla, etos wykształcenia i przywiązanie do religii katolickiej.

ABSTRACT

The Kryski family belonged to the oldest and most influential families of the Mazovia, representative of average wealthy nobility. From the middle of the 15th century, members of the family were among the politic elite of Mazovia, and next, the whole country. They owe their high social position, held offices

⁴² A. Boniecki pisze o Mikołajowej Kępskiej, żonie Mikołaja Kępskiego, pośle z ziemi dobrzyńskiej na elekcję w 1669 r., był miecznikiem dobrzyńskim i chorążym plockim. W 1691 r. objął kasztelanę raciąską. Mianowany wojewodą mazowieckim, nie objął województwa. Umarł bezdzietnie (A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. IX, op. cit., s. 387-388).

⁴³ A. Boniecki podaje, że Jan Karnkowski h. Junosza, kasztelan wyszogrodzki żonaty był z Zofią Kryską, z niej urodzona córka Agnieszka była żoną Władysława Skarbka, kasztelana konarsko-łęczyckiego (A. Boniecki, *ibidem*, s. 270-271). Informacji Bonieckiego nie udało się zweryfikować, a uważając ją za mało prawdopodobną nie podano imienia córki Feliksa Kryskiego i nie skorygowano zapisu drzewa genologicznego.

⁴⁴ Niesłuszne i krzywdzące wydaje się zatem stanowisko R. Pollaka, zaprezentowane przez uczonego we wstępie do wydania *Pamiętników J.Ch. Paska* (Warszawa 1955, s. 9), gdzie negatywnie charakteryzuje kulturę i poziom edukacji Mazowsza: „podczas gdzie indziej w XVI w. szlachta łacine sobie przyswaja, tu dopiero sylabizuje po polsku”.

and fortune, to connections with court of Duke of Mazovia and court of King of Poland.

In the family Kryski, education was among the most estimated virtues. The highest political significance and importance as estate owners they achieved at the turn of the 16th and 17th centuries. Some members of the family deserve a special attention for their achievements.

Wojciech Kryski (born about 1520, died 1562), son of Paweł and Anna Szeńska, was held in a high esteem for his services to the country. He was known as an able diplomat who was entrusted with some diplomatic missions, among others to pope Julius the IIIrd, Maria Tudor, and King of Spain, Philip the IIInd. In Łukasz Górnicki's work "Poland's Courtier" treating on education of future courtier, in stressing validity of words and the art of speaking, the author presented, among others, the person of Wojciech Kryski. Also Jan Kochanowski immortalize his friend in one of his poems.

Stanislas Kryski, the Wojciech brother, a regalist, for all life was in opposition to the Habsburg family. In the parish church in Drobin, he founded a tomb monument for his parents, Paweł and Anna, and for his brother Wojciech. The monument, probably, is a work of an Italian artist, Santi Gucci, then living in Cracow, or some artist of his workshop circle.

Felix Kryski, vel *Szczęśny Kryski* (1562–1617), the son of Stanislas, attained the most important position in the family. As a reliable person close to the king Zygmunt III Waza, he obtained in the year 1613 one of the highest post of a Great Chancellor of Crown (*Kanclerz Wielki Koronny*). He was a founder of a monarchistic fraction.

Like to his ancestors, artists dedicated to Felix Kryski their works, among others, Marcin Śmiglecki, Teodor Zawadzki, Kacper Cichocki, czy Andrzej Loechius Szkot. Zofia from Lubień Kryska, the wife of Felix, about 1629 year founded tomb chapel at the St. Anna church in Warsaw. Unfortunately, in Swedish-Polish war the church was severely destroyed. After rebuilding the chapel lost its status of a private chapel, and it became devoted to beatified Ladislas from Gielniów (1440–1505). At present, in the text on the history of the church, there is lacking an information on the Kryski family, the primary funders of the chapel, in which the Great Chancellor of Crown and Paweł, his adolescent son, were buried. Therefore, a memory of the family Kryski decline, as well as history of one of the chapels in the St. Anna church. Scrutiny of genealogy of the family Kryski is bringing many unknown facts. It causes, among others, that stereotype meaning on a low level of education of the Mazovians, undergo changes.

*

Barbara Sas, doktorantka Instytutu Historycznego UW i Sorbony w Paryżu. Stypendystka Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu, nagrodzona wyróżnieniem IBL PAN za pracę historyczno-literacką. Pole badawcze to głównie wiek XVII, relacje polsko-francuskie, recepcji monarchii absolutnej na grunt Rzeczypospolitej w dobie Wazów.
